

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ КОРУПЦІЇ ЯК СИСТЕМНОГО ЯВИЩА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ

THEORETICAL ASPECTS OF ANALYSING CORRUPTION AS A SYSTEMIC PHENOMENON WITHIN THE MODERN UKRAINIAN ECONOMY

У статті розглянуто теоретичні та методологічні основи корупції як системної проблеми. Корупція проаналізована як складне соціально-економічне явище, досліджено її основні види, систематизовано основні підходи в економічній теорії до інтерпретації поняття корупції, з'ясовано причини виникнення корупційних економічних відносин. Досліджено специфічні фактори, які визначають розвиток корупції та її наслідки в соціально-економічній системі суспільства.

Ключові слова: корупція, корупційно-тіньові відносини, корупційна діяльність, корупційна рента, системна корупція.

В статье рассмотрены теоретические и методологические основы коррупции как системной проблемы. Коррупция проанализирована как сложное социально-экономическое явление, исследованы ее основные виды, систематизированы основные подходы в экономической теории к интерпретации понятия коррупции, выяснены причины возникновения коррупционных эконо-

номических отношений. Исследованы специфические факторы, которые определяют развитие коррупции и ее последствия в социально-экономической системе общества.

Ключевые слова: коррупция, коррупционно-теневые отношения, коррупционная деятельность, коррупционная рента, система коррупции.

The article considers theoretical and methodological bases of corruption as a systemic problem. Corruption is analysed as a complex socio-economic phenomenon, including investigation of its main types, of systemic approaches to interpreting this concept in economic theory and of the main reasons why corrupt economic relationships arise. Specific factors which impact on the development of corruption are considered, as well as its consequences on the socio-economic social system.

Key words: corruption, corrupt relationships, shadow economy, corrupt activities, corrupt rent-seeking.

УДК 338.22(477):35.08

П'ясецька-Устич С.В.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економічної теорії

Ужгородський національний університет

Постановка проблеми. За роки ринкових перетворень в Україні сформувалися механізми тіньових економічних відносин, які створюють загрозу економічній безпеці. Важливе місце і роль у тіньових економічних відносинах належить корупційним процесам, які спричиняють суттєвий негативний вплив на суспільне відтворення і є серйозним стримуючим фактором підвищення ефективності соціально-економічного розвитку сучасного суспільства.

Незважаючи на майже три десятиліття ринкових реформ, успіхи української економіки залишаються скромними. Це мимоволі порушує питання про якість вітчизняних перетворень і можливі напрями їх корегування. Заплановане зростання української економіки несумісне з наявним широким розвитком корупції. Це означає, що або запланованого зростання досягти не вдасться, або для його досягнення доведеться перейти від декларативної до реальної боротьби з корупцією.

Проблеми корупційної взаємодії в українському суспільстві сьогодні набули рівня глобального явища, коли корупція в країні утворює певну систему соціально-економічних відносин, тісно переплетених між собою.

Корупція зростає тоді, коли є прагнення одержати економічну ренту за допомогою політичного процесу, яким є державне регулювання різних сфер економічного життя. Беручи цей принцип за основу, представники бюрократії, політики, бізнесу та всі зацікавлені групи намагаються державну владу підкорити приватним інтересам, що приво-

дить до «приватизації держави». Це перетворює корупцію на системний фактор, який впливає на всі сфери життя суспільства.

Саме тому необхідне розроблення та реалізація ефективних соціально-економічних стратегій протидії корупції на всіх рівнях соціально-економічної організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Основи дослідження корупції як системної проблеми сучасного суспільства закладені в працях Д. Акемолга, Т. Варьє, Л. Вайлда, Дж. Джонса, Д. Кауфмана, Ж.-Ж. Лаффона, С. Роуз-Аккерман [1, 13], Дж. Хеллмана, Е. де Сото [16], В. Танзі, Л. Уайлда, М. Філпа, С. Хантінтон та інших.

Питаннями формування розширеної трактовки поняття «корупція», вимірюванню і типологізації корупційної економічної активності присвячені роботи А. Алатаса [20], Р. Вішні, Р. Клітгарда [22, 23], Ф. Мендеса, П. Хейвуда, Е. Фейга [22], Ф. Шнайдера [25] та інших.

Значна увага дослідженню тіньової економіки і корупції приділена в працях С.Ю. Барсукової, А.С. Вахрушева, С.М. Гурієва, В.О. Исправнікова [6], Т.І. Корягіної, Т. Сатарова, С.П. Юхачова, С.М. Єчкамова [4], В.М. Полтеровича [10] та інших.

Розроблення проблем, пов'язаних з корупцією та тіньовою економікою та необхідністю їх суттєвого обмеження, знаходиться у сфері інтересів вітчизняних спеціалістів, таких як А. Базиліук, З. Варналій [2, 17], А. Волошенко [3], В. Гончарова, І. Длугопольський, І. Мазур [9], В. Предборський [14], Р. Пустовійт [12], Т. Тишук [13], Ю. Харазішвілі

Види корупції

Критерії	Види корупції
Хто зловживає службовим становищем	<ul style="list-style-type: none"> • Побутова • Політична • Ділова
Хто виступає ініціатором корупційних відносин	<ul style="list-style-type: none"> • Вимагання хабарів керівною особою • Підкуп з ініціативи прохача
Хто дає хабар	<ul style="list-style-type: none"> • Індивідуальний хабар • Підприємницький хабар • Кримінальний підкуп
Форма вигоди особи, що отримала хабар:	<ul style="list-style-type: none"> • Грошовий хабар • Обмін взаємними послугами (патронаж, непотизм)
Цілі корупційних відносин з погляду хабародавця:	<ul style="list-style-type: none"> • Прискорювальний хабар • Гальмівний хабар • Хабар заради «добрих відносин»
Ступінь централізації корупційних відносин	<ul style="list-style-type: none"> • Децентралізована корупція • Централізована корупція «знизу – вгору» • Централізована корупція «згори – вниз»
Рівень поширення корупційних відносин	<ul style="list-style-type: none"> • Верхівкова корупція • Низова корупція • Міжнародна корупція
Ступінь регулярності корупційних відносин:	<ul style="list-style-type: none"> • Епізодична корупція • Систематична (інституційна) корупція • Клептократія (корупція як невід'ємний компонент владних відносин)

[16], М. Фомина [7, 19], А. Скрипник [15], Ю. Самаєва [14] та інші.

Формування цілей статті. На міжнародному рівні Україна набула репутації надзвичайно корумпованої держави, про що свідчить низка міжнародних рейтингів. Актуальність теми дослідження зумовлена низькими результатами боротьби з корупцією в Україні і пов'язаним із цим зростанням загрози національній безпеці. Це ставить перед економічною наукою завдання системного дослідження корупції як особливої форми економічних відносин, її суті, причин і умов відтворення.

Для побудови ефективної системи заходів зниження рівня корупції необхідно сформувати теоретичний апарат її дослідження як особливої форми економічних відносин, розробити відповідний інструментарій боротьби з корупційною економічною активністю, що і зумовило вибір теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Серед руйнівних процесів в Україні корупція займає важливе місце. Вона стала основним фактором стагнації і кризи економіки, перетворилася в серйозну загрозу верховенства закону, демократичним перетворенням і правам людини, привела до важких соціальних наслідків, підриває довіру до влади, веде до деградації соціуму, політичних і соціально-економічних відносин, завдає серйозної шкоди іміджу і престижу України на міжнародній арені.

Корупція і тіньова економіка супроводжують розвиток будь-якої держави, незалежно від її соціально-економічного, політичного, суспільного устою. Наприклад, перша згадка про боротьбу з

корупцією відноситься до другої половини XXIV ст. до н.е. (шумерське місто-держава Лагаш).

Корупція з'явилася з появою держави. Хабарництво як злочин, що передбачав суворе покарання, згадується у зведенні законів Вавилону «Кодекс Хаммурапі» (2200 р. до н.е.). Незважаючи на те, що вже на ранніх етапах свого розвитку людське суспільство вважало корупцію соціальним злом, у низці держав ставлення до неї було відносно лояльним, а в окремих країнах корупція взагалі була легалізована.

Згідно із записами літописців хабарі з'явилися ще у Стародавній Русі, і відразу з ними почали рішучу боротьбу. До XVIII ст. чиновники на Русі жили завдяки так званим «годуванням», або «подношенням». У радянські часи корупція проявлялася у вигляді статусної ренти, якою могла скористатися насамперед партійна номенклатура.

На сучасному етапі розвитку української держави корупція набула характеру системного соціально-економічного явища.

Однак традиційно корупція розглядалася насамперед як моральна, потім як правова, і лише в 70-х рр. XX ст. корупція почала досліджуватися як економічна категорія в межах теорії ренти [13]. Корупційні економічні відносини розвиваються у тому разі, коли економічні інтереси суб'єкта, який має потенційні можливості для одержання статусної ренти, не можуть бути задоволені в межах чинних норм і обмежень.

У сучасній економічній літературі найбільш поширеними є підходи, в межах яких корупція розглядається як:

Основні підходи до інтерпретації поняття корупції

Концепція	Короткий зміст
Раціоналістичний підхід (економіка злочинності)	Індивід зважає всі витрати і блага своїх злочинних дій і раціонально вирішує вчинити злочин, якщо очікувана корисність подібних дій вища, ніж якби він залишився законотрусливим і витратив свій час і ресурси іншим способом.
Теорія рентиорієнтованої поведінки	Економічна рента – плата за ресурси понад максимальну величину альтернативних витрат при монопольному використанні цих ресурсів. Рентиорієнтована поведінка – зусилля, спрямовані на здійснення державного втручання в ринковий розподіл ресурсів з метою привласнення штучно створених таким чином доходів у вигляді ренти. Під корупцією розуміють форму нелегальної рентиорієнтованої поведінки.
Інституціональний підхід	Корупція – контрактна взаємодія між економічними агентами з метою зловживання позицією заради приватної вигоди.
Модель «принципал – агент»	Корупція існує завдяки асиметричності інформації та високим витратам моніторингу за діяльністю агента – чиновника.
Теорія опортуністичної поведінки	Корупція – приватний випадок опортуністичної поведінки
Класичний лібералізм	Корупція як «провал держави» і як «провал ринку», як «суспільне анти-благо», яке приносить шкоду всім членам суспільства (негативні екстерналії)

– форма економічної поведінки, яка обирається з наявного (доступного) набору альтернатив;

– будь-які дії індивіда, державної установи, приватної компанії, які порушують закон або підживляють довіру до нього з метою отримання прибутку або іншої вигоди;

– використання службового становища та суспільних фондів для підвищення особистого добробуту і добробуту своєї сім'ї та близьких родичів.

Отже, корупція – це складне політичне, економічне, соціальне, етичне явище. Концепції корупції є скоріше не альтернативними, а взаємодоповнюючими.

Значна кількість економічних досліджень, присвячених феномену корупції, акцентують увагу на наявності тісного взаємозв'язку між високим рівнем корупції в суспільстві і непропорційно високими доходами незначної групи осіб та одночасно зростаючою бідністю більшості населення країни [1, 24].

Ми поділяємо думку Р. Клітгарда, який на протязі десятиріч вивчав феномен корупції [22, 23] і описав схильність до корупції як формулу, що включає низький рівень ризику, помірне покарання і великий зиск:

Корупція = Монополія + Свобода дій – Підзвітність.

З функціональної позиції корупцію можна описати як:

1) використання державної влади в особистих інтересах;

2) загальне поняття, яке відображає значну кількість різних типів поведінки, включаючи прямі крадіжки (коли грошові засоби із державних фондів або державна власність використовується чиновниками для свого збагачення) й особисту зацікавленість (коли корумпований чиновник отримує особисту фінансову вигоду в результаті рішень, які він приймає, в межах виконання службових обов'язків).

Дослідники визначають, що сьогодні корупція існує в різних галузях економіки багатьох країн і є одним з основних факторів, який перешкоджає їх розвитку [20, 21]. Отже, корупційний складник економічної діяльності є небезпечною проблемою і вимагає детальної оцінки низки взаємодій (особливо в державному секторі) з позиції наявного корупційного складника.

Можна виділити такі основні ознаки корупційних дій, як:

- взаємна угода учасників дії;
- існування взаємних зобов'язань;
- одержання певних переваг для обох сторін;
- прийняття рішення, яке порушує закон або суперечить моральним стандартам;
- свідоме підпорядкування суспільних інтересів особистій вигоді;
- обидві сторони намагаються приховати свої дії.

Аналізуючи негативний вплив корупції на економічне зростання, насамперед необхідно зазначити, що це стосується середнього і великого бізнесу, а також сфери державних інвестицій, коли відбувається серйозне перевищення вартості проєктів внаслідок того, що учасники корупційних відносин одержують як дохід певну частину бюджетних засобів. Це є негативним фактором навіть тоді, коли програма успішно реалізована, оскільки в цьому разі дохід корупціонерів забезпечується за рахунок добropорядних платників податків, що є основним і небезпечним побічним ефектом корупції [4, 13].

Ціла низка експертів відзначають такі негативні наслідки корупції, як:

- ослаблення ролі закону;
- зменшення довіри економічних агентів до держави;
- сповільнення економічного зростання;
- збільшення соціальної нерівності;
- зниження ділової активності;

Фактори корупції

Типи факторів	Фактори
Фундаментальні	Недосконалість економічних інститутів та економічної політики; недосконалість системи прийняття політичних рішень, нерозвинутість конкуренції, надмірне державне втручання в економіку, монополізація окремих секторів економіки, контроль держави над ресурсами, низький рівень розвитку громадянського суспільства, неефективність судової системи.
Правові	Слабкість закону, відсутність чіткої законодавчої бази та занадто часта зміна економічного законодавства, недотримання норм міжнародного права, неадекватні міри покарання за корупційні угоди, можливість впливати на судові рішення, наявність норм, які дозволяють суб'єктивне трактування нормативних актів.
Організаційно-економічні	Слабкість системи контролю над розподілом державних ресурсів (особливо природних), громіздкий та неефективний бюрократичний апарат, відносно низька оплата праці службовців, дискримінація в доступі до інфраструктурних мереж, жорсткий торговельний протекціонізм (тарифні та нетарифні бар'єри), інші форми дискримінації.
Інформаційні	Непрозорість державного механізму, інформаційна асиметрія, відсутність реальної свободи слова і друку, наявність офшорних зон, відсутність досліджень проблеми корупції
Соціальні	Кланові структури, традиції непотизму, експлуатація «дружніх зв'язків», блат, традиція «дарування» подарунків-хабарів, низький рівень освіти та грамотності.
Культурно-історичні	Сформована система норм бюрократичної поведінки; масова культура, яка формує поблажливе ставлення до корупції; особливості історичного розвитку; надання невеликого значення поняттям чесності та честі.

– погіршення інвестиційного клімату [10, 22, 24].

Отже, можна стверджувати, що наслідком корупції є формування непродуктивних моделей поведінки як державного сектору, так і бізнес-структур, оскільки корупційні дії спричиняють обмеження конкуренції, зниження темпів і якості економічного зростання.

Одночасно спостерігається збільшення попиту на корупційні послуги, що свідчить про те, що такі моделі поведінки стають все більш розповсюдженими серед економічних агентів, особливо в країнах із несформованим ринком. Основна причина полягає в тому, що корупція дозволяє отримувати більш високі доходи порівняно з легальними формами ведення бізнесу. Все це ослаблює стимули інвестувати в реальний сектор економіки. Це надзвичайно актуально і для української економіки в умовах нестабільного макроекономічного прогнозу, коли неухильно зростає кількість бюджетних проблем.

За оцінкою МВФ, щорічна сума хабарів у світі становить 2 трлн. дол. США, а Європейська Комісія у 2013 р. оцінила щорічні втрати економіки від корупції в країнах-членах ЄС приблизно в 120 млрд. євро [26].

Явище корупції в Україні відображає внутрішні суперечності соціально-економічного устрою країни. Більше того, необхідно зазначити, що корупція в Україні виникає і відтворюється в специфічних умовах. При цьому досить очевидно є наявність тісного зв'язку між корупцією і тіньовою економікою: без нелегальних трансакцій і втечі від податків значна частина бізнесу (особливо малого) не змогла би платити хабарі та «винагороди».

До корупційних проявів, згідно з чинним законодавством, належать:

- зловживання владою і службовим (офіційним) становищем;
- отримання хабара;
- комерційний підкуп;
- інше незаконне використання особою свого службового становища всупереч законним інтересам суспільства і держави для отримання вигоди у формі грошей, цінностей, іншої власності.

Основний принцип корупційних відносин полягає в тому, що вчинені корупційні дії вигідні обом сторонам.

Корупція як вибір раціональних агентів аналізується в межах неокласичної теорії, яка розглядає корупцію як своєрідний тіньовий податок на приватний сектор, а одержується цей податок політиками і чиновниками внаслідок монополії на прийняття важливих для бізнесу рішень. При цьому корупція (як і будь-який інший вид злочину) є досить ризикованою діяльністю, оскільки той, хто підкупує або бере хабарі, ризикує бути пійманим і засудженим.

Дослідники аналізують моделі, побудовані на порівнянні очікуваної вигоди і можливих втрат від корупційних дій. Якщо очікувана користь більше нуля, це стає стимулом для корупції, і навпаки [23].

Представники неокласичного напрямку як основні шляхи зменшення корупції пропонують різноманітні санкції (штрафи, конфіскацію власності), які можуть розглядатися як реальні втрати від корупційних дій.

Який ефект приносять заходи влади проти корупції? Висока ймовірність бути спійманим скорочує обсяги корупційних послуг, але збільшує розмір хабара. Навпаки, залежність покарання від

розміру хабара скорочує розмір останнього, але збільшує їхню кількість.

Неокласичні моделі не враховують «включеність» індивіда в соціальне оточення і не звертають уваги на такі фактори, які впливають на потенційних учасників корупційних угод, як мораль і суспільне засудження злочинної поведінки.

На відміну від неокласики, в межах інституціонального підходу корупція досліджується як взаємодія людей у соціальному середовищі, в зв'язку з чим основними факторами, що стримують корупцію, є:

- ідеологія;
- професійна етика;
- корпоративна культура;
- сімейні традиції;
- релігія;
- соціальні норми.

При цьому найбільше значення надається соціальним нормам, згідно з якими корупційна поведінка може бути виправдана або відхилена. Водночас соціальні норми надзвичайно інертні, їх зміна є довготривалим процесом. На нашу думку, саме відсутність суспільного засудження, масове розповсюдження «низової», «побутової» корупції привели до розквіту системної корупції в Україні.

Одним з основних проявів корупційної діяльності є формування корупційної ренти. Термін «рента» широко використовується в економічній теорії і застосовується до факторів виробництва – праці, землі, капіталу. Утворення ренти пов'язане з володіння рідкісним ресурсом і з його обмеженою пропозицією. Таким ресурсом для корупціонерів різних рівнів державної влади виступає доступ до державних ресурсів (включаючи інвестиційні та фінансові ресурси) [24]. Системна корупція має можливість гарантувати бізнесу отримання державного або муніципального замовлення, забезпечивши тим самим стабільне джерело фінансування його підприємницької діяльності (за допомогою виграного тендера, участі в реалізації відповідної програми або конкретного інвестиційного проекту). Корупція часто навмисно створює перешкоди бізнесу, штучно обмежуючи їх пропозицію і вилучаючи при цьому значну вигоду. Таке становище можна порівняти з ситуацією, яка в економічній теорії визначається як формування монопольного прибутку, або монопольної ренти.

Існування системної корупції можна порівняти з умовами закритої монополії, бар'єрами, нормативними актами, політичними лобі. Закрита монополія гарантує одержання чистого економічного прибутку, який і перетворюється на корупційну ренту. Розмір корупційної ренти залежить, з одного боку, від «ринкової ціни» контрактів, які надаються бізнесу владними структурами, з іншого – на них впливає розмір витрат, пов'язаних з пошуком

корупційної ренти. До витрат закритої монополії відносяться судові витрати, які виникають через низку обставин, викликаних «незадоволенням» приватного бізнесу, утриманням лобістів різних гілок влади.

В умовах монопольної поведінки представників державної влади закономірною є відсутність ресурсів – субститутів; неефективне розміщення наявних природних ресурсів, доступних в умовах закритої монополії тільки в обмеженому обсязі (за постійної еластичності попиту на них).

Джерелом монопольної влади системної корупції слід вважати високу концентрацію корупціонерів різних рівнів державної влади, а також захоплення ними і контроль за розподілом значної частини державних ресурсів. З курсу політичної економії відомо, що закриті монополії є найбільш серйозною загрозою ринку, їхнє функціонування викликає формування чистих витрат валового продукту (внутрішнього і регіонального).

На думку багатьох учених, корупція стала причиною і наслідком функціонування тіньової економіки, що спричинило суттєву майнову диференціацію суспільства, падіння моральності і деградацію суспільно-політичного життя [4, 7, 18].

Корупційний складник присутній сьогодні як у корпоративному, так і в приватному секторах економіки. Корупціонери не підкоряються регулюючим правилам, які встановлені для учасників ринку (або вдало маніпулюють ними). Вони беруть на себе певні ризики, зловживаючи своїм становищем, знаючи, що негативні наслідки їхніх рішень будуть оплачені за рахунок платників податків. Статус, який отримує корупціонер, забезпечує йому економічний імунітет у суспільстві.

В Україні корупція, як показують дослідження, набула системного характеру і стала самостійною політичною силою. Для неї зараз характерними є такі риси:

- а) державна політика прямо диктується приватними інтересами осіб, які знаходяться у владі, біля влади або здатні впливати на владу;
- б) додаткові та тіньові доходи становлять основу і необхідну частину доходу чиновників;
- в) корупційна поведінка стала нормою економічної і правової культури;
- г) виконавча влада активно використовує «тіньові» форми мобілізації доходів і стимулювання [4].

Істотне зростання тіньової економіки почалося в 2013 році, подальше збільшення тіньового сектору пов'язане з ціновими і девальваційними шоками, а також ескалацією військового конфлікту.

Корупція перетворилася на системоутворюючий фактор у процесі зрощування функцій приватного бізнесу і державного управління. Та обставина, що в корупції беруть участь і влада, і бізнес,

перетворює антикорупційну боротьбу у винятково складний напрям державної політики.

Специфічні фактори, які визначають характер розвитку корупційних економічних відносин в сучасній Україні, з одного боку, зумовлені історичними умовами (терпиме відношення в суспільстві до корупції у поєднанні з низьким рівнем правової грамотності населення; існування в Україні неформального «стихийного» громадянського суспільства, яке має більш значний вплив, ніж упроваджені в українську практику західні моделі громадянських інститутів; широкий спектр дискреційних повноважень чиновників), а з іншого – зумовлені соціально-економічними реаліями українського суспільства (масштабністю тіньової економіки; неефективністю формальних інститутів; високим рівнем соціальної нерівності; низьким рівнем розповсюдження безготівкових форм розрахунків, незадовільними умовами для реалізації економічних інтересів державних службовців різного рівня).

До негативних економічних наслідків корупції у сучасній економічній літературі відносять:

- наростання обсягів тіньової економіки в умовах скорочення податкових доходів бюджетів усіх рівнів;

- втрату довіри економічних суб'єктів до можливостей влади визначати і забезпечувати правила гри на ринку;

- зниження ефективності конкурентних механізмів ринку і дискредитацію ринкової конкуренції;

- підвищення цін шляхом корупційних накладних витрат; які перекладаються на покупців;

- нераціональне використання бюджетних коштів під час розподілу державних і муніципальних замовлень, пільг, гарантій, субсидій.

Відтворення корупції викликає такі соціальні наслідки: дискредитацію праворегулятора взаємодії держави і суспільства; відволікання значних ресурсів із бюджету держави від соціального облаштування; зростання соціальної нестабільності в суспільстві; наростання економічних і політичних ризиків організації бізнесу, які погіршують інвестиційний рейтинг України у світі.

Алгоритм успішної протидії з боку держави і суспільства корупції та тіньовим економічним відносинам:

- 1) легітимна еліта суспільства і держави;

- 2) ідеали і моральні установки, адекватні стану суспільства і його прогресивному розвитку, повинні насаджуватися у суспільну свідомість;

- 3) оздоровлення прозорих відносин суспільства, в тому числі у сфері економіки, надання їм потужного імпульсу стійкого прогресивного розвитку;

- 4) реформування нормативно-правової бази держави під кутом зору приведення її у відповідність з ідеалами та моральними установками, з

одного боку, і реальними життєвими, в тому числі економічними, з іншого;

- 5) ослаблення тіньової сфери суспільства, тіньової сфери економіки;

- 6) ослаблення тіньових еліт і тіньових центрів влади;

- 7) ліквідація коренів тіньових і кримінальних сфер життєдіяльності суспільства, в тому числі і економічної.

Нині CPI (Corruption Perceptions Index – індекс сприйняття корупції) України становить 30 балів із 100 можливих, що лише на 1 бал більше, ніж минулого року. Згідно з оцінкою Transparency International у “The Global Corruption Barometer 2017” Україна посідає 130 місце із 180 країн. Минулого року країна була із 29 балами на 131 місці із 176 країн [26].

Здійснити невеличке зростання індексу України вдалося завдяки збільшенню суспільного осуду корупціонерів, створенню антикорупційних органів та появі руху викривачів корупції. А от зволікання із реальним покаранням хабарників, а також збільшення корупційного складника у стосунках бізнесу та влади не дають Україні зробити рішучий крок уперед за показниками CPI. І через чотири роки після Майдану Гідності Україна залишається найкорумпованішою країною Європи. Умови для ведення довгострокового бізнесу є складними. Основні причини – корумпований протекціонізм і злиття політичних та бізнес-інтересів. Україна так і не пододала межу «корупційної ганьби», залишається в клубі тотально корумпованих держав.

Висновки. 1. Корупція – одна з глобальних проблем XXI століття, і Україна тут – не виняток. З погляду теорії, корупцію необхідно аналізувати в широкому та вузькому розумінні цього слова. Найбільш суттєвою, ведучою стороною цього явища можна вважати зловживання владою з метою отримання особистої вигоди.

2. Корупція, як не дивно, виконує на сучасному етапі розвитку суспільства низку позитивних (у певному сенсі) функцій. Громадяни, підприємці, які успішно вирішують свої проблеми корупційним шляхом, отримують певне задоволення своїх інтересів. При цьому корупція знижує невдоволення станом справ у суспільстві, виконуючи роль «амортизатора». Перерозподіляючи доходи, корупція тією чи іншою мірою ослаблює ті диспропорції, дисбаланси, невідповідності, які її викликають. Якщо ресурси, отримані корупційним шляхом, інвестуються у сферу економіки, вони стимулюють і виробництво, і споживання. Отже, корупція є одним із важливих факторів, який впливає на всю систему суспільних відносин.

3. Корупція в Україні стала основним механізмом розподілу і перерозподілу національного багатства країни, національного доходу і державного бюджету. Корупція – це сучасна форма екс-

плуатації основної частини населення України. Саме через систему корупції бюрократія, її номенклатура експлуатують суспільство. Важливий фактор цього – об'єктивно зумовлене посилення ролі держави в усьому світі і в Україні зокрема.

4. До основних умов існування і реалізації відносин корупції можна віднести:

а) особливості перехідного періоду України від соціалізму до постіндустріального суспільства, який відбувається в номенклатурно-олігархічній формі;

б) наявність приватної власності (приватного сектору), яка дає можливість вирішувати проблеми незаконним (корупційним) шляхом;

в) наявність державної власності (державного сектору) як економічної бази для збагачення чиновників, які мають можливість розпоряджатися цією власністю, результатами її функціонування або давати дозвіл користуватися нею;

г) відмову на практиці від ринкових і демократичних механізмів перерозподілу власності;

д) існування значного оборонно-промислового комплексу й армії, які породжують корупційні відносини в цій сфері як наслідок значної суб'єктивності і закритості прийняття рішень у тому числі щодо використання значних коштів державного бюджету;

е) слабкі демократичні основи суспільства, які не дозволяють встановити дієвий контроль за бюрократією, відсутність розвинутих інститутів громадянського суспільства.

5. Корупція – головне гальмо на шляху прогресу, розвитку українського суспільства на сучасному етапі. Системні втрати від корупції – це руйнування державності, державного апарату, законодавчих, судових та правоохоронних органів, гальмування нормального економічного розвитку країни. В економіці корупція не дозволяє реалізуватися перевагам ринкових відносин, ефективного їх поєднанню з державним регулюванням. Порушуються механізми конкуренції, нормальної ринкової економіки. Корупція гальмує економічне зростання, економічний розвиток, збільшуючи накладні витрати, зменшуючи інвестиції, суттєво зростають невизначеність і ризики.

Інноваційна економіка, проголошена як стратегічний шлях розвитку України, взагалі не може бути реалізована в умовах наявності корупційних мереж. У політиці корупційні механізми перешкоджають розвитку демократії, дискредитуючи її. Політичні «витрати» проявляються в політичній нестабільності, неспроможності держави забезпечити нормальне – без зубожіння – життя людей, у загрозі демократії. У соціальному аспекті корупція підриває довіру до всіх гілок влади, владних структур та інститутів, партій, демократії загалом. Якщо людина уже не чекає справедливості від своєї держави, то вона перестає потребувати такої дер-

жави. Соціальний ефект корупції полягає також у невиправдано глибокій диференціації доходів, яка викликає дуже серйозне погіршення життя, соціальну напругу, оскільки в кінцевому результаті джерело корупції – у недоплаті основній масі працюючих. У моральному аспекті суспільство деградує, оскільки відбувається дискредитація важливих для членів суспільства цінностей, мотивів, норм поведінки і підміна їх іншими, які опираються на корупційні відносини і руйнують особистість. За відсутності в суспільстві зрілих ідеологічних концепцій, в тому числі патріотичних, системи морального виховання, корупційні відносини відтворюються в кожному поколінні.

6. Оскільки корупція – системна проблема, то необхідна і системність антикорупційних заходів, тобто подолання корупції за всіма основними напрямками, згідно з науковим розумінням цього явища. Здійснення діяльності з обмеження корупції повинно будуватися на основі прямих заходів (спрямованих безпосередньо на боротьбу з корупцією) і заходів, спрямованих на усунення економічних умов, які сприяють її розвитку (непрямих заходів). Економічною основою антикорупційної діяльності повинно стати подолання «сировинної» залежності національної економіки, а також зниження тіньової активності в країні, оскільки участь підприємців і громадян у тішовій діяльності змушує їх шукати корупційні шляхи реалізації економічних інтересів.

7. Наявність тісного корупційного зв'язку між владою і бізнесом в Україні (на відміну від інших країн, де він менш помітний або носить випадковий характер) перетворює корупцію на інституціональне явище. Стійкість корупційних зв'язків є визначальним фактором характеристики української дійсності і становить серйозну суспільну небезпеку, оскільки завдяки їй наявні суттєві корупційні тенета, які не просто отримують прибутки в результаті своєї протиправної діяльності, але й інвестують їх у розвиток самої корупції. Це перетворює корупцію на системний фактор української соціально-економічної моделі суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аккерман С.Р. Коррупция и государство. Причины, следствия, реформы. / Перевод с англ. О. Алякринский. М.: Логос, 2010. С. 39.
2. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. / Вісник Вінницького політехнічного інституту, 2014. № 1. С. 46–51.
3. Волошенко А.В. Проблеми здійснення антикорупційних реформ у сучасній Україні та шляхи їх реалізації. Актуальні проблеми економіки. – 2016. № 8. С. 51–61.
4. Ечмаков С.М. Теневая экономика: анализ и моделирование. – М.: Финансы и статистика, 2004. 408 с.

5. Іванов Ю.Б. Тіньова економіка в контексті кризи державного управління. / Проблеми економіки. № 4, – 2010. С. 21–24.
6. Исправников В.О. Теневая экономика [научно-методическое пособие для студентов экономических факультетов] М.: Инфра, 2007. 321 с.
7. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія / М.В. Фоміна, В.В. Приходько, М.Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. М.В. Фоміна. Донецьк: Дон НУЕТ, 2012. 333 с.
8. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / монографія, керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: Львівський ДУВС, 2011. 220 с.
9. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика: моног. / І.І. Мазур. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 239 с.
10. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы. М., 1999.
11. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів / В.А. Предборський. К.: Кондор, 2005. 614 с.
12. Пустовійт Р.Ф. Институціональні фактори клептократичної економіки / економіка України. 2015. № 12. С. 26–38.
13. Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство: Причины, следствия, реформы / Роуз-Аккерман С.М.: Логос, 2003 356 с.
14. Самаєва Ю. Шоу корупційного абсурду // Дзеркало тижня. 2016. № 41.
15. Скрипник А. Детермінанти корупції в Україні / Скрипник А., Вдовиченко А. // Економіка України. 2009. № 4. С. 29–43.
16. Сото де Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. М.: Catallaxy, 1995. 249 с.
17. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / за ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2006. 576 с.
18. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь / [Т.А. Тищук, Ю.М. Харазішвілі, О.В. Іванов та ін.]; за заг. ред. Я.М. Жаліла. К.: НІСД, 2011. 96 с.
19. Фоміна М.В. Корупційно-тіньові відносини: політекономічний аспект. / Економічний нобелівський вісник № 1 (7). Дніпропетровськ, 2014. С. 471–478.
20. Alatas S.H. Corruption: its Nature, Causes and Consequences. Aldcrshot: Avebury, 1990. Ch.1.
21. Feige E.L. Undegraud Activity and Institutional Change: Productive, Protective, and Predatory Behavior in Trasiition Economies. In Nelson, Tilley, Walker (ads) Transforming Post-Communist Political Economies. National Academe Press, Washington D.C.? 1997 pp. 19–34.
22. Klitgaard R. Controlling Corruption: a study of corruption and how to reduce it in developing countries. University of California Press, 1988.
23. Klitgaard R., Maclean-Abaroa R., Lindsey Parris H. Corrupt Cities: A Practical Guide to Cure and Prevention. ICS Press and World Bank Institute, 2000.
24. Sanjeev C., Davoodi H., Alonso-Terme R. Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty? // IMF Working Paper 76, 1998.
25. The Shadow Economy in Europe. 2013 / K. Scheider, Ph.D. // ATKearney. Johannes Kepler / Universitat Linc. JKU. 2013.
26. CPI 2017. URL: www.transparency.org.